

1ST INTERNATIONAL
**CONGRESS OF HUMAN AND
SOCIAL SCIENCES RESEARCH**

1. ULUSLARARASI

**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ**

**PROCEEDING BOOK
&
BİLDİRİ KİTABI**

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

**23-25
KASIM
NOVEMBER
2018**

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU

Kongre Onursal Başkanları / Honorary Heads of Congress

Prof. Dr. Refik POLAT, Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü

Kongre Başkanı / Chair

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Editörü)

Kongre Koordinatörü / Coordinator

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Sekreteryä / Secretariat

Mustafa Süleyman ÖZCAN

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Dr. Öğr. Üyesi Ö. Faruk HABERGETİREN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Halim GÜL (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Erhan TECİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Üyesi Hamdi KIZILER (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Sağlam (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

- Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZCAN (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Alan Editörü)
- Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR (MEB, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
- Öğr. Gör. Can DOĞAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
- Öğr. Gör. Yılmaz BACAKLI (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Bilim Kurulu /Hakemler/ Scientific Committee

- Prof. Dr. Thomas G. FRASER (University of Ulster)
- Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO (Universidad De Almeida)
- Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO (Universidade De Beira)
- Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO (University of Zaragoza)
- Prof. Dr. Georgi MARINOV (University of Economics Varna)
- Prof. Dr. İ. Erkinay TOKTOGULOVA (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
- Prof. Dr. Mohammad ORAYF (King8 Abdulaziz University)
- Prof. Dr. S. Nur KERİMKULOVIÇ (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
- Prof. Dr. Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yusuf BUDAK (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan COŞKUN (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Faruk KARACA (Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Omirkhan ABDILMANULY (Al-Farabi Kazakh National University)
- Prof. Dr. Salih ARIC (Van 100. Yıl Üniversitesi)
- Prof. Dr. Casim AVCI (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ (İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekai METE (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali AYTEN (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn-i Haldun Üniversitesi)
- Prof. Dr. Asim YAPICI (Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent AYTEMİZ (Karabük Üniversitesi)

Dr.	Necdet SUBAŞI
Doç. Dr.	Almasbek MAULENOV (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Roza UMIRBEKOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Zhulduz ESIMOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Halil TOKCAN (N. Ömer Halis Demir Üniversitesi)
Doç. Dr.	Şaban ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Assoc. Prof.	Maciej MILCZANOWSKI (Information Technology University)
Assoc. Prof.	Ihor HURAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)
Assoc. Prof.	Saim KAYADİBİ (International Islamic University Malaysia)
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ali YILDIRIM (GOP Üniversitesi)
Doç. Dr.	Recep ÖNAL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa YILDIZ (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Abdulkadir ATAR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	İ. Hakkı İMAMOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Aladdin GÜLTEKİN (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	M. Sami ÇÖLLÜOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr.	Sahl DERCHAWI (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi)
Dr.	Engin DEMİR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ergin ÖGCEM (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Karabük Üniversitesi Yayınları 34

ISBN: 978-605-9554-31-2

Aralık 2018

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Dindarlığın Kişisel Değerler Üzerindeki Etkilerine Dair Bir İnceleme

Fatma BALCI ARVAS

Dr., Öğretmen, MEB
fatmabalcı55@hotmail.com

Öz

Değerler günümüzde hem sosyal bilim, hem de din bilimleri alanının önemli konularından biridir. Hayata dair bir anlam şeması sunan dinler, bireysel ve sosyal değerleri oluşturma ve destekleme görevi görmektedir. Din ve değer ilişkisine dair yapılan teorik açıklamalar ve deneysel çalışmalar, bu iki kavramın birbirini destekleyen kavramlar olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Kişisel değerler ve dindarlık arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışma, Bursa'da yaşayan 562 evli birey üzerinde yapılmıştır. Çalışmada "Kişisel Bilgi Formu", "Kişisel Değerler Ölçeği" ve "Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği" kullanılmıştır.

Bulgulara göre, dindarlık ve kişisel değerlerin demografik değişkenlere göre farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca yapılan analiz sonuçları kişisel değerler ve dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Değerler, Dindarlık, Dinin Etkisini Hissetme.

A Research on the Effects of Religiousness on Personal Values

Fatma BALCI ARVAS

Dr., Teacher, MEB
fatmabalcı55@hotmail.com

Abstract

Values today are one of the important issues of both the social science and the religious sciences. The religions, which provide a diagram of meaning about life, serve to create and support individual and social values. Theoretical explanations and experimental studies on religion and value reinforce the idea that these two concepts are mutually supportive. This survey that treated relationship between personal values and religiousness was conducted on 562 married people living in Bursa. In this survey "Personal Information Form", "Personal Values Scale" and, "The Feeling of Effect of Religion Scale" was applied.

According to the findings obtained, religiosity and personal values differ according to demographic variables. The results of analysis also showed that there were significant positive relationships between personal values and religiousness.

Keywords: Personal Values, Religiousness, The Feeling of Effect of Religion. Abstract should be between 100 and 150 words.

Giriş

Değer kavramı hakkında bugüne kadar farklı açılardan bilimsel ve felsefi araştırmalar ve tartışmalar yapılmasına rağmen, değerlerin içeriğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Bununla birlikte geniş bir literatür içerisinde farklı değer tanımları ve sınıflandırmaları vardır.

Her bireyin ve toplumun sahip olduğu bir takım değerler mevcuttur. İnsanların hayata bakışı, dünya görüşü bu değerler ile bir bütün oluşturur. Sahip olduğumuz değerler duygu, düşünce ve davranışlarımıza yön verir. Toplumsal hayatımızda da önemli işlevlere sahip olan değerler, insanlar arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynar, sosyalleşme sürecimize katkıda bulunur.

Hayatımızı tüm yönleri ile kuşatarak, yaşamımızın her alanına etki eden dinler ise, değer üretme ve değerleri destekleme gibi işlevlere sahiptir. Bununla birlikte dinlerin ortaya koyduğu kurallar ve hayata dair sunduğu anlam çerçevesi, kişisel ve toplumsal değerlerle ilişki içerisinde.

Bu bildiride ilk olarak değer kavramının tanımları ve içeriği konu edildikten sonra din değer ilişkisi ele alınacaktır. Daha sonra dindarlık ve kişisel değerler arasında bir ilişki olup olmadığını, bir ilişki varsa bu ilişkinin niteliğini tespit edebilmek amacıyla yapılan alan araştırmasına ve sonuçlarına değinilecek, elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

I. Değer: Tanımlama

Değer kavramı, bir şeyin önemini tespit etmeye yarayan soyut bir ölçü, bir şey hakkında biçilen kıymet ya da bir şeyi istenen veya faydalı kılan özellik anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bir toplumda iyi-kötü, doğru-yanlış konusundaki ortak görüşler ve standartlar anlamlarına da gelen değer kavramı, sosyal bilimlerin hemen her alanında üzerinde durulan önemli bir kavramdır (Ayverdi, 2005, s. 647; Budak, 2002, s. 195).

Değerler, değer verme olayını gerçekleştiren insanda ortaya çıkar (Poyraz, 2004, s. 84). Bir başka ifadeyle değerler nesnede değil değerlere sahip bir varlık olan öznde aranır (Soykan, 2007, s. 46). Davranışlarımıza ve hayatımıza yön veren değerlerin, nesnel bir mevcudiyeti söz konusu değildir, eylemle birlikte ortaya çıkarlar ve ortaya çıkmak için bir sosyal ortama ihtiyaç duyarlar (Poyraz, 2004, s. 84). Bireyler, kültür denilen olguyu hem inşa eder hem de bu kültüre dâhil olurlar. Bu sebeple her kültür çerçevesinde varlığını muhafaza eden değerler, birey sosyalliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır denebilir.

Değer kavramı, farklı anlamlarda ve farklı alanlar için kullanılabilir. Varlık alanlarının kendilerine ait değerleri olduğu söylenebilir. Örneğin bilgide doğru-yanlış, estetikte güzel-çirkin, dinde günah-sevap, ahlakta iyi-kötü hepsi birer değerdir (Gündoğan, 2007, s. 78). Bununla birlikte değerler birbirinden bağımsız olamazlar. Ahlaki değerler de insanın değer sistemindeki diğer değerlerle sıkı bir ilişki halindedir (Güngör, 2000, s. 42).

Ahlaki değerleri kasteden bir kavram olarak erdem ise, insan davranışının doğruluğu ve yanlışlığına ilişkin esaslardan oluşan kurallar, prensipler ve öğretiler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Erdemin karşıt anlamları için kötü ahlak ve suç kavramları kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze bilinen bütün toplumlar, bir takım ahlaki kurallara sahip olmuşlardır. Tüm bu kurallar, toplum içerisindeki hareket ve davranışlarla ilgili olarak, doğru ve yanlış gibi belirli sınırlamalar ortaya koymuşlardır (Geyer ve Baumeister, 2013, s.241-243).

II. Din- Değer İlişkisi

Pozitif Psikolojinin kurucularından Seligman, psikolojinin erdemi ihmal etmesine rağmen, felsefe ve dinin ihmal etmediğini söylemiştir (Seligman, 2007, s.12). Gerçekten de hem felsefi disiplinler hem de dini öğretilerde erdem konusu merkezi bir öneme sahiptir. Din, hem bireysel hem de sosyal değerler şeması oluşturmada etkili olan bir faktördür. Her din, birçok ahlâkî öğreti ve tavsiyelere sahiptir. Ayrıca birçok dindar da ahlakın kaynağının din olduğuna inanmakta ve ahlaki, Tanrı'nın istekleri sonucunda meydana gelen bir sistem olarak görmektedirler (Geyer ve Baumeister, 2013, s.243).

Dini metinler, gelenek ve görenekler hem insanların kendilerine imreneceği birçok ahlaki birey örneği sunar hem de insanların yaşamlarında nasıl davranması gerektiğine dair doğrudan kural ve kaideler içerir (Geyer ve Baumeister, 2013, s.258). Dinin, her insana kendi dünyasına ait olan duygular, olaylar ve durumlar karşısında bir duruş bir tavır sunması da, ahlaki değerlerle ilişkisini göstermektedir (Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, 2013, s.609).

Dinlerin ana öğütleri içerisinde bulunan değerler, bir nevi dini tamamlayıcı öge pozisyonundadır. Nitekim İslam dinin de üç sacayağından birini iman, diğerini ibadet oluştururken bir diğerini de ahlak ve hukuk oluşturmaktadır. İnsanın Allah ile olan ilişkisi, "iman" ve "ibadet" şeklinde kendini gösterirken, diğer insanlarla ilişkisi de "ahlak" ve "hukuk" un ilgi alanına girmektedir (Enver Uysal, 2005, s.52). Bu durum, dini bir bakış açısıyla ahlaki değerlerin dinin olmazsa olmaz bir parçasını teşkil ettiğini göstermektedir.

Bütün dinler, özellikle semavi dinler bir değer sistemi sunar, insanın anlam arayışına kılavuzluk yaparlar. Toplumsal hayatın vazgeçilmez bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan değerlerin, dinlerin insan ve toplum hayatını düzene koyma amacını yerine getirmede kullandığı tamamlayıcı bir öge olduğu söylenebilir. Bu bağlamda tüm dinlerin ortak olduğu, dinlerin ideal insan ve toplum oluşturma amacıyla, değerlerin vazgeçilmez bir konumu olduğu açıktır. Ancak benzer şekilde değerlerin de yaptırım gücü ve etkisinin, bir dini gelenek içerisinde daha kolay hayata geçirildiği söylenebilir. Nitekim din, insanın yaşaması gereken değerleri belirler ve insana o değerlere bağlı kalarak yaşama iradesi kazandırır (Aydın, 2011, s.8). Ayrıca din, ahlaki davranışın gerçekleşmesine yardımcı olacak sebepler dizisi temin eder. Allah'ın rızasını kazanma ve günahlardan kurtulma konusunda dini inançlar, ahlaki davranışa motive edici bir güç halini alabilir (Geyer ve Baumeister, 2013, s.263). Eyleme dönüşmemiş yalnızca teoride kalmış değerlerin ahlaki açıdan tam bir karşılığının olmadığı, gerçek ahlaki değerlerin davranış ile

bütünleşme sonucu bir anlamının olduğu göz önüne alındığında da, dinin değerler üzerindeki yaptırım gücünün göz ardı edilemeyecek bir öneme sahip olduğu görülür.

Ancak bazı kültürel değişimler, dinin belirli ölçü ve kaideler ortaya koyma yetkisine engel olabilmektedir. Geyer ve Baumeister'a (2013) göre bu değişimlerden biri, kapitalist ekonominin belirlenmesi, ikincisi ise, bir değer göstergesi olarak bireyselliğin ön plana çıkmasıdır (s.258-259). Oysa geleneksel olarak din ve ahlak, kişinin çıkarına dayalı davranışları dizginlemek ve sınırlamak anlayışındadır. Modern dönemde daha da artan, rekabetin" ve "benmerkezciliğin" başarı için adeta kutsandığı seküler ahlak teorileri ise bu geleneksel ahlak anlayışının karşısında yer almaktadır (Aydın, 2011, s.21).

Din ve değer kavramlarının birbirleri ile olan ilişkileri birçok çalışmaya konu olmuştur. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da genel olarak dinin ahlaki değerlerle olumlu bir şekilde ilişkili olduğu, bir başka ifade ile dindarlık seviyesindeki artışla ahlaki değerlerde de bir artışın olduğu ortaya konulmuştur (Bkz., Mehmedoğlu, 2006/1; Arslan, 2006; Ayten, 2010; Göcen, 2014; Tiltay ve Torlak, 2011).

III. Konu, Amaç ve Hipotezler

Kişisel değerler ve dindarlık olgularını konu edinen bu çalışmanın temel amacı, genel anlamda kişisel değerler ve kişisel değerlerin alt boyutlarında yer alan değerler ile dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir.

Bu araştırmanın temel hipotezi, "*Dindarlık, bireylerin kişisel değerleri benimseme düzeyinin artmasına katkıda bulunur.*" şeklindedir. Ayrıca demografik değişkenler ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkilere ve bağımlı değişkenlerin birbiri ile ilişkisine dair aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir:

- Kişisel değerler, demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu) göre farklılık göstermektedir.
- Dindarlık (dinin etkisini hissetme), demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu) göre farklılık göstermektedir.
- Dindarlık (dinin etkisini hissetme) ile kişisel değerler ve alt boyutları (disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı) arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi arttıkça kişisel değerlerde de bir artış olacaktır.

IV. Yöntem

Araştırma, Bursa'da yaşayan %57,7'si kadın, %42,3'ü erkek katılımcılardan oluşan 562 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların %23,3'ü 18-30 yaş, %47,3'ü 31-40 yaş, %20,1'i 41-50 yaş ve %9,3'ü 51-60/60 üzeri yaş aralığına sahiptir. Ayrıca örneklemin %12,5'ini ilköğretim mezunları, %6,2'sini ortaokul/ilköğretim mezunları, %11,6'sını lise mezunları, %58,9'unu yüksekokul/üniversite mezunları ve %10,9'unu lisansüstü mezunları oluşturmaktadır. Gelir durumuna göre ise, kendi gelir seviyeleri ile ilgili "çok düşük/düşük" tanımını yapanlar örneklemin %5,7'sini, "orta" diyenler

%45,7'sini, "iyi" diyenler %46,3'ünü ve "çok iyi" diyenler %2,3'ünü oluşturmaktadır.

Araştırmanın konusuna, problemlerine ve amacına uygun olarak hazırlanan anket formunda, aşağıda yer alan veri toplama araçları kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Anketin birinci bölümü oluşturan kişisel bilgi formu, cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir durumuna dair sorulardan oluşmaktadır.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği: Bireylerin dindarlığın etki ve sonuçlarını nasıl ve ne düzeyde hissettiklerini ölçmeyi amaçlayan ölçek, Yapıcı ve Zengin (2003) tarafından geliştirilmiştir. 4'lü likert şeklinde hazırlanan ölçeğin 17 maddeden ve tek boyuttan oluşan son halinde Cronbach's Alpha katsayısı .95'tir (s.68).

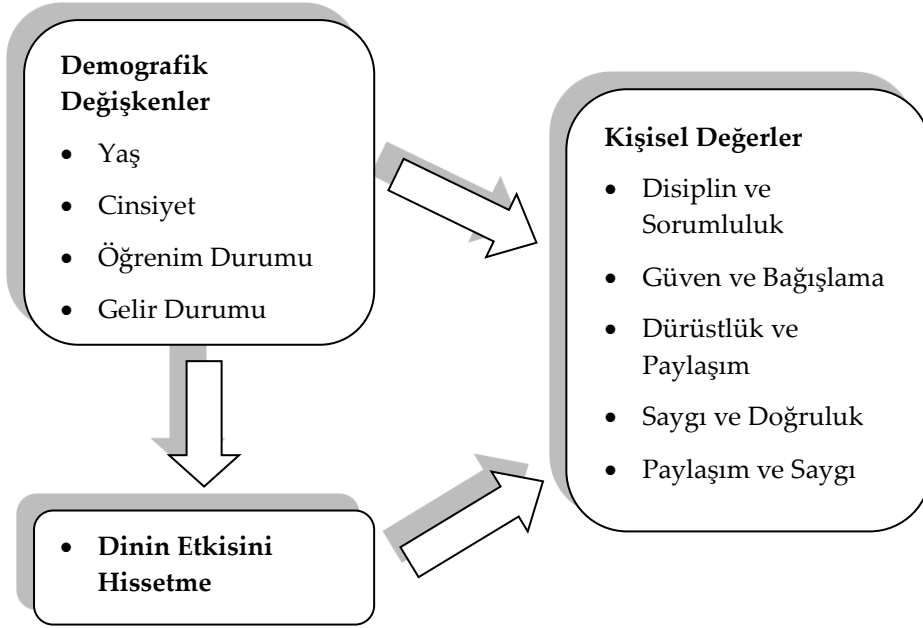
Kişisel Değerler Ölçeği: Roy (2003) tarafından geliştirilen "Personal Values Inventory" (Kişisel Değerler Envanteri) ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği çalışması Asan vd. (2008) tarafından yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda 47 madde olarak kalan ölçek, orijinal çalışmada olduğu gibi 5 alt gruptan oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı .63 olarak bulunmuştur. Her bir faktör grubu üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha değerleri ise şu şekildedir: Disiplin ve Sorumluluk, .61; Güven ve Bağışlama, .71; Dürüstlük ve Paylaşım, .60; Saygı ve Doğruluk, .68; Paylaşım ve Saygı, .65.

Veriler, Ocak 2016-Ağustos 2016 tarihleri arasında toplanmıştır. Örneklem seçiminde, basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Dağıtılan 650 adet anket formundan, 88 tanesi geri gelmeme, doldurulmama ve eksik veya dikkatsiz doldurulma nedeniyle devre dışı bırakıldığından, 562 adet anket işleme alınmıştır.

Kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ölçmek için "Doğrulamalı Faktör Analizi", güvenilirliğini yani iç tutarlılığını ölçmek için "Güvenirlilik Analizi", yapılacak analizde hangi testlerin kullanılacağına (parametrik-nonparametrik) karar verilmesi amacı ile de "Normallik Analizi", yapılmıştır. Normallik analizi sonuçlarına göre verilerin normal dağılım gösterdiği ve bu sebeple parametrik testler (t-testi, ANOVA, regresyon, korelasyon vb.) yapılabileceğine karar verilmiştir. Bu çalışmada bağımsız ve bağımlı değişkenlerin genel profilini tespit etmek için betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Analiz işlemlerinde sürekli değişken ile süreksiz değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde t-testi, ANOVA, bu testte anlamlı sonuçlar çıktığında hangi grupların ortalaması arasında farkın oluştuğunu saptamak için kullanılan Tukey testi kullanılmıştır. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde ise Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır.

Şekil 1'de yer alan araştırma modeli, bağımsız değişkenler ve bağımlı değişkenler arasında ön görülen ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

V. Bulgular ve Yorum

A. Ölçeklerle İlgili Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik, güvenirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlik analizi testi “Doğrulamalı Faktör Analizi” ile yapılmıştır. Buna göre “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”nde 11. Sorunun madde faktör yükü .30’un altında kaldığı için ölçekten çıkarılmış, yeni haliyle tek faktörlü modelin, genel olarak, iyi düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmıştır ((χ^2/sd): 2,42; RMSEA: 0,07; SRMR: 0,04; CFI: 0,96; GFI: 0,92; AGFI:0,89). “Kişisel Değerler Envanteri” DFA sonucunda ise 4, 8, 10, 11, 19, 21, 26, 27 ve 39 numaralı maddelerin faktör yükünün .30’un altında kaldığı anlaşılmıştır. Bu maddeler ölçekten çıkarılarak DFA tekrarlandığında beş faktörlü modelin, genel olarak, kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmıştır ((χ^2/sd): 2,11; RMSEA: 0,06; SRMR: 0,07; CFI: 0,85; GFI: 0,85; AGFI:0,81).

Ölçeklerin güvenirlik testi sonuçlarına göre “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”nin .92, “Kişisel Değerler Envanteri”nin ölçek toplamının .90’dır. Kişisel Değerler Envanteri’nin alt boyutlarının Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı ise; Disiplin ve Sorumluluk, .85; Güven ve Bağışlama, .77; Dürüstlük ve Paylaşım, .71; Saygı ve Doğruluk, .70; Paylaşım ve Saygı, .66. olarak tespit edilmiştir.

B. Dindarlık, Kişisel Değerler ve Demografik Yapı

Bu bölümde kişisel değerler ve dindarlığın, cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir durumuna göre farklılıklara yol açıp açmadığı incelenmiştir.

1. Dindarlık, Kişisel Değerler ve Cinsiyet

Aşağıda, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği, Kişisel Değerler Envanteri ve alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Dinin Etkisini Hissetme ve Kişisel Değerlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	df	p
DEHÖ	Kadın	324	68,70	11,09	1,120	560	,263
	Erkek	238	67,61	11,75			
KDE (Toplam)	Kadın	324	162,90	13,11	,748	457,20	,455
	Erkek	238	161,97	15,57			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	Kadın	324	68,85	7,04	,012	560	,991
	Erkek	238	68,84	7,02			
KDE (Güven ve Bağışlama)	Kadın	324	26,15	4,41	-,606	560	,545
	Erkek	238	26,39	4,82			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	Kadın	324	32,20	2,68	2,354	460,88	,019
	Erkek	238	31,60	3,15			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	Kadın	324	17,76	1,93	1,244	560	,214
	Erkek	238	17,54	2,23			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	Kadın	324	17,92	1,90	1,971	471,17	,049
	Erkek	238	17,57	2,16			

Tablodaki verilere bakıldığında dinin etkisini hissetme düzeyi ile ölçülen dindarlık ve cinsiyet arasındaki ilişki ile ilgili, dinin etkisini hissetmede kadınların puanlarının daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın anlamlılık arz etmediği tespit edilmiştir ($p>,05$). Yapılan araştırmalarda hem kadınların (Bkz., Ayten, 2010; Yapıcı, 2007; Argly, 2000; Fiese ve Tomcho, 2001; Çevik-Demir, 2013; Topuz, 2003; Ayten ve Sağır, 2014; Ayten vd., 2012), hem de erkeklerin (Bkz., Mehmedoğlu, 2004; Onay, 2004; Kula, 2005; Arslan, 2006; Koç, 2010; Flor ve Knap, 2001) daha dindar olduğuna yönelik bulgulara rastlanmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farka dair anlamlı bir sonuca ulaşamayan araştırmalar da mevcuttur. Köktaş (1993), Ayten ve Sağır (2014), Göcen (2014), Kımter (2008), Atçeken (2014) ve Kavas'ın (2013) çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu bağlamda bizim araştırmamızdaki bulgular ve daha önce yapılan araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, kadın ve erkek olmada dindarlıkla ilgili genelleştirilebilecek bir farklılığının olmadığı söylenebilir.

Kişisel Değerler Envanteri'nde ise yalnızca "Dürüstlük ve Paylaşım", ile "Paylaşım ve Saygı" boyutlarında kadınlar lehinde anlamlı sonuç elde edilmiş, diğer boyutlarda ve ölçek toplamında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Burada kadınların erkeklere göre daha fazla benimsedikleri ve hayatlarına dâhil ettikleri değerlerin "dürüstlük ve paylaşım" ile "paylaşım ve saygı" olması önem arz etmektedir. Özellikle değerlerdeki ortak payda olan paylaşım, genel kabule göre de kadınlar için oldukça büyük önem arz etmektedir.

Araştırmasında Kişisel Değerler Envanteri'ni kullanan Akgül (2014) de, kadınların "paylaşım ve saygı" puanlarının ortalaması anlamlı olarak erkeklerin puanlarından farklı olduğunu bulmuştur (s.109). Ayten'in (2010) yardım etme ve empati değerleri ile ilgili yaptığı araştırmada da, empatik eğilim kadınlarda daha yüksek çıkmıştır (s.176). Mehmedoğlu'nun (2006/1) araştırmasında da kız öğrencilerin genel olarak değerlere erkek öğrencilerden daha fazla önem yükledikleri, bu değerlerden özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenliğe verdikleri önemin, erkek öğrencilerle aralarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet farklılığına ilişkin 70 araştırmayı kapsayan bir meta-analiz sonucunda kadınların erkeklere göre daha affedici olduğu ortaya konulmuştur (Taysi, 2010, s.43).

2. Dindarlık, Kişisel Değerler ve Yaş

Aşağıdaki tabloda, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, yaş değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2. Dinin Etkisini Hissetme ve Kişisel Değerlerin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Yaş	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
DEHÖ	18-30	131	68,47	9,44	,872	,456	-
	31-40	266	68,33	11,21			
	41-50	113	66,97	13,29			
	51-60/60üzeri	52	69,92	12,26			
KDE (Toplam)	18-30	131	159,49	15,42	5,460	,001	3>1 4>1
	31-40	266	161,87	13,58			
	41-50	113	165,67	13,00			
	51-60/60üzeri	52	166,42	14,78			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	18-30	131	67,43	7,45	5,346	,001	4>1 4>2 3>1
	31-40	266	68,54	6,69			
	41-50	113	70,03	6,77			
	51-60/60üzeri	52	71,36	7,30			
	18-30	131	26,13	4,60	,786	,502	-
	31-40	266	26,12	4,36			

KDE (Güven ve Bağışlama)	41-50	113	26,84	4,85			
	51-60/60üzeri	52	25,95	5,08			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	18-30	131	31,10	3,30	7,711	,000	2>1 3>1 4>1
	31-40	266	31,90	2,79			
	41-50	113	32,61	2,48			
	51-60/60üzeri	52	32,86	2,64			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	18-30	131	17,53	2,12	1,739	,158	-
	31-40	266	17,55	2,02			
	41-50	113	17,92	2,04			
	51-60/60üzeri	52	18,09	2,17			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	18-30	131	17,29	2,18	5,427	,001	4>1 3>1
	31-40	266	17,73	2,04			
	41-50	113	18,26	1,72			
	51-60/60üzeri	52	18,14	1,85			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Dindarlık ve yaş ilişkisi ile ilgili olarak genelde yaşın ilerlemesi ile dindarlıkta olarak bir artışın olduğu, ancak 41-50 yaş arasında bir düşüşün olduğu görülmektedir. Gruplar arasındaki farklılık ise istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>,05$). Dindarlık ve yaş değişkenini konu edinen pek çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmalar ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, genellikle yaş arttıkça dindarlığın da attığı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Özellikle ergenliği takip eden 18 ile 30 yaşları arasında dinsel etkinlikte kesin bir düşüşün, buna karşın 30. yaştan itibaren sürekli bir artışın olduğu görülmektedir (Hallahmi, 1992, s.326). Örneğin, Köktaş (1993), Mehmedoğlu (2006/1), Ayten (2010), Kavas (2013), Göcen (2014) ve Topuz'un (2003) araştırmalarında, dindarlık bakımından örneklemin yaşı yükseldikçe dindarlıklarında artış meydana geldiği gözlenmiştir.

Kişisel değerler ve yaş ilişkisi ile ilgili aşağıda yer alan bulgularına bakıldığında, genel olarak genç yetişkinliğin ilk dönemi olan 18-30 yaş grubunun kişisel değerlerinin, diğer yaş gruplara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Akgül'ün çalışmasında, bizim araştırmamızdaki bulgulara benzer bir şekilde, kişisel değerlerin "dürüstlük ve paylaşım" faktöründe 30-39 ve 40-49 yaş aralığının, 29 ve altı yaş grubuna göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu bulmuştur (Akgül, 2014, s.111). Yaş ile birlikte hayat deneyimi ve olgunlaşma ile elde edilen kazanım ve tecrübelerin, değerlerde de artış meydana getirdiği söylenebilir. Bir başka ifade ile yaş ile ahlaki olgunluk her zaman birlikte hareket etmese de, ileri yaşlarda bu olgunlukta artışlar olacağı öngörülebilir.

3. Dindarlık, Kişisel Değerler ve Eğitim Durumu

Tablo 3. Dinin Etkisini Hissetme ve Kişisel Değerlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	X	Ss	F	p	Post Hoc *
DEHÖ	İlkokul	70	73,27	6,78	8,860	,000	1>4
	Ortaokul	35	72,94	7,54			1>5
	Lise	65	71,10	9,63			2>4
	Y.O./Ünv	331	66,40	12,38			3>4
	Lisansüstü	61	66,67	10,54			
KDE (Toplam)	İlkokul	70	165,59	11,93	7,482	,000	1>4
	Ortaokul	35	169,29	16,89			2>4
	Lise	65	167,81	12,52			2>5
	Y.O./Ünv	331	160,58	14,17			3>4
	Lisansüstü	61	159,84	13,82			3>5
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	İlkokul	70	69,51	6,45	4,679	,001	2>4
	Ortaokul	35	71,70	9,11			3>4
	Lise	65	71,19	6,47			
	Y.O./Ünv	331	68,09	6,84			
	Lisansüstü	61	68,00	7,04			
KDE (Güven ve Bağışlama)	İlkokul	70	26,86	4,85	2,857	,023	-
	Ortaokul	35	27,97	4,79			
	Lise	65	27,04	4,42			
	Y.O./Ünv	331	25,91	4,41			
	Lisansüstü	61	25,56	4,98			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	İlkokul	70	32,97	2,29	9,171	,000	1>4
	Ortaokul	35	32,93	2,60			1>5
	Lise	65	33,17	2,30			2>4
	Y.O./Ünv	331	31,49	3,03			3>4
	Lisansüstü	61	31,36	2,79			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	İlkokul	70	18,06	2,18	5,168	,000	2>5
	Ortaokul	35	18,40	2,06			3>4
	Lise	65	18,34	1,63			3>5
	Y.O./Ünv	331	17,47	2,01			
	Lisansüstü	61	17,19	2,34			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	İlkokul	70	18,18	1,67	2,267	,061	-
	Ortaokul	35	18,28	2,02			
	Lise	65	18,05	2,06			
	Y.O./Ünv	331	17,59	2,06			

	Lisansüstü	61	17,71	2,03			
--	------------	----	-------	------	--	--	--

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tabloda da görüldüğü üzere, eğitim seviyesi arttıkça dindarlıkta da genel olarak bir düşüşün olduğu söylenebilir. Kişisel değerler ve eğitim durumuna dair sonuçlara bakıldığında ise, genel olarak eğitim düzeyi düşük bireylerin kişisel değerleri benimseme düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Eğitim seviyesi ve dindarlık ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak dindarlığın eğitim seviyesi ile birlikte azaldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Veysel Uysal (2006), Mehmedoğlu (2004), Göcen (2014), Kavas (2013) ve Koç'un (2010) araştırmaları buna örnek gösterilebilir.

Bizim araştırmamıza ait bulgular ve benzer araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, eğitim ve dindarlık arasındaki ters ilişkinin birçok faktörden etkilendiği söylenebilir. Özellikle, yüksek din eğitimi veren kurumlar dışındaki üniversitelerin genel olarak, din ile bilim arasında çatışmaya sebep olacak pozitivist bir bilim anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Bu da yüksek eğitim alan bireylerin dine karşı olumsuz ve önyargılı bir bakış açısı geliştirmesine sebep olabilir. İlaveten eğitim seviyesi düşük bireylerin, daha fazla geleneksel değerlere bağlı yaşadığı, bu sebeple taklidi düzeyde de olsa daha fazla dindarlık eğilimi gösterdikleri söylenebilir. Ancak bunlarla birlikte eğitimin dindarlığı genel olarak olumsuz yönde etkilediği gibi bir sonuca varmak yanlış olur. Esasen özelde İslam dini için ideal olanın, eğitim ile birlikte dindarlığın daha fazla temellendirildiği ve içselleştirildiği bir durumun ortaya çıkmasıdır. Ancak ifade edildiği üzere böyle bir ilişkinin, alınan eğitimin din ile çatışmaması ve dine karşı olumsuz bir bakışı empoze etmemesi durumunda mümkün olabileceği söylenebilir.

Kişisel değerlerin eğitim seviyesine göre azalması ile ilgili sonuç, üniversite ve lisansüstü mezunlarının, değerlerden uzak daha pozitivist ve modern bir zihniyete sahip olduğu şeklinde anlaşılabilir. Ya da modern dünyada eğitim imkânlarının gelişmesi ile birlikte insanların daha fazla eğitim aldığı, ancak bu durumun değer sistemlerine etki etmediği şeklinde yorumlanabilir.

4. Dindarlık, Kişisel Değerler ve Gelir Durumu

Tablo 4. Dinin Etkisini Hissetme ve Kişisel Değerlerin Gelir Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar (ANOVA)

Bağımlı Değişken	Gelir	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
DEHÖ	Çok Düşük/ Düşük	32	66,8 6	13,6 4	,523	,66 7	-
	Orta	25 7	68,0 4	11,5 0			
	İyi	26 0	68,4 5	11,1 1			

	Çok İyi	13	71,28	8,42			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	Çok Düşük/Düşük	32	70,01	7,02	,486	,692	-
	Orta	257	68,69	7,24			
	İyi	260	68,78	6,82			
	Çok İyi	13	70,15	7,24			
KDE (Güven ve Bağışlama)	Çok Düşük/Düşük	32	25,22	5,64	750	,523	-
	Orta	257	26,23	4,70			
	İyi	260	26,36	4,38			
	Çok İyi	13	27,15	3,41			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	Çok Düşük/Düşük	32	32,17	2,79	2,668	,047	-
	Orta	257	31,70	3,09			
	İyi	260	32,06	2,72			
	Çok İyi	13	33,84	1,86			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	Çok Düşük/Düşük	32	17,84	2,57	1,062	,365	-
	Orta	257	17,67	2,03			
	İyi	260	17,60	2,04			
	Çok İyi	13	18,61	1,60			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	Çok Düşük/Düşük	32	17,68	2,13	2,988	,031	-
	Orta	257	17,54	2,10			
	İyi	260	17,96	1,93			
	Çok İyi	13	18,76	,92			

Dindarlık ve gelir algısı ilişkisine dair, gruplar arası anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>,05$). Kişisel değerler ve alt boyutları ile gelir durumu değişkenleri arasında da benzer şekilde istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>,05$).

Yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edilse de, genel olarak yüksek gelir düzeyinin düşük dindarlıkla ilişkili olduğunu, düşük gelir grubundakilerin de daha dindar oldukları ortaya çıkmıştır (Bkz., Köktaş, 1993; Ayten, 2010; Göcen, 2014; Topuz, 2003; Yapıcı, 2007). Bununla birlikte bu iki değişken arasında anlamlı ilişkilerin olmadığını gösteren çalışmalar da vardır (Bkz. Veysel Uysal, 2006, s.147; Koç, 2010, s.228-229). Kavas'ın (2013) çalışmasına göre ise, bizim araştırmamızdaki bulgulara paralel olarak, gelir durumuna göre dinî tutum arasında anlamlı bir fark olmamakla beraber, gelir grupları içerisinde en yüksek ortalamanın "iyi" düzeye sahip gruba ait olduğu görülmektedir. En düşük ortalamaya da "düşük" düzeyde olan grup sahiptir.

Dindarlık ve gelir arasındaki ters orantılı ilişki ile ilgili, üst gelir grubuna sahip olduğunu söyleyenlerin yetişme ve sosyalleşme biçimlerinin modernleşme ve küreselleşme sürecinin etkilerine daha fazla açık olmaları ile ilgili olabileceğine dair görüşler mevcuttur (Yapıcı, 2007, s.254). Bununla birlikte alt ve orta gelir düzeyine sahip bireylerin de geleneksel değerlere daha fazla bağlı olmalarından ötürü dindarlık eğilimlerinin yüksek olabileceği söylenebilir.

Değerler ve gelir ilişkisini Kişisel Değerler Envanteri ile ele alan Akgül, bu araştırmanın bulguları ile uyumlu bir şekilde ekonomik durum değişkenine göre katılımcıların kişisel değerlerinin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Akgül'ün bulgularına göre, kişisel değerlerde en yüksek ortalamaya sahip olan grup, ekonomik durumu zayıf olan gruptur (Akgül, 2014, s.114). Bizim araştırmamızda her ne kadar gruplar arası anlamlı ilişkiler tespit edilememiş olsa da, kişisel değerler toplamı ve alt boyutlarında gelir düzeyini "çok iyi" olarak tanımlayanların en yüksek ortalamalara sahip olması manidardır. Bu durum değerlerin, ortanın üstü ve üst sosyoekonomik seviyeye sahip bireylerde daha fazla benimsenmeye ve hayata geçirilmeye başlaması şeklinde açıklanabilir. Genel olarak modernizmin ve kapitalist ekonomik sistemin etkilerine en fazla maruz kalan grup olarak görülen üst sosyoekonomik sınıfta değerler bakımından bir uyanışın olduğu, ya da değerler konusunda daha hassas olan geleneksel bir aile ve kültürel ortamda yetişmiş bireylerin Türkiye toplumunda ekonomik olarak daha üst seviyelere yükseldiği şeklinde yorumlar yapılabilir. Ancak tüm bu değerlendirmelerin daha sağlam delillere dayanması için konu ile ilgili detaylı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

C. Kişisel Değerler ve Dindarlık Arasındaki İlişki

Dindarlığın kişisel değerlerle ilişkisini bulmak için, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon metodu uygulanmıştır. Aşağıda yer alan tabloda ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Dindarlık ile KDE ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		DEHÖ
KDE (Toplam)	(r)	,157**
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	(r)	,101*
KDE (Güven ve Bağışlama)	(r)	,163**
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	(r)	,113*
KDE (Saygı ve Doğruluk)	(r)	,058
KDE (Paylaşım ve Saygı)	(r)	,158**

**p<,01 *p<,05

Tablo'ya göre, genel olarak Kişisel Değerler Envanteri ve alt boyutları ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre yalnızca Kişisel Değerlerin “saygı ve doğruluk” boyutu ile Dinin Etkisini Hissetme arasında bir ilişki saptanamamıştır.

Din ve değer ilişkisi geçmişten günümüze gelen önemli tartışma konularında biridir. Günümüzde de sosyal bilimler alanında bu iki önemli konuyu birleştiren çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla Schwartz Değerler Ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalardır. Örneğin Veysel Uysal'ın (2007) araştırmasına göre, evrenselcilik-gelenek ve iyilikseverlik değerleri dindarlık ile pozitif, hazcılık ise negatif ilişkiye sahiptir (s.231). Mehmedoğlu (2006/1) ve Arslan'ın (2006) çalışmaları da Uysal'ın çalışmasına benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

Din değer ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların bazıları da farklı değer ölçekleri kullandıkları için, daha farklı sonuçlar ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada da kullanılan Roy'un Kişisel Değerler Envanteri ile ilgili sonuçlar içeren Akgül'ün (2014) çalışması bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, kişisel değerlerin “disiplin ve sorumluluk” faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Güven ve bağışlama” faktörü ile dış güdümlü inanç, sekülerleşmiş inanç, sosyal amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Dürüstlük ve paylaşım” faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Saygı ve doğruluk” ile iç ve dış güdümlü inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Paylaşım ve saygı” ile iç güdümlü inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, dünyevi amaçlı inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (s.151).

Bizim araştırmamızın bulguları, dinin etkisini hissetmede en yüksek ilişkinin “güven ve bağışlama” boyutunda olduğunu göstermiştir (Bkz. Tablo 4). Güven ve bağışlama boyutunun dindarlıkla ilişkili olması, dini referansların güvenilir olmaya ve affediciliğe yaptığı vurgu ile açıklanabilir. İslam dinine

göre mümin, kendisinden emin olunan, kendisine güvenilen kimse demektir (Kılavuz, 2004, s.37). Bu durum sosyal hayattaki ilişkilerimizde karşımızdaki insana da güvenmemizi, onunla ilgili iyi niyet beslememizi kolaylaştırır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de suizandan kaçınmak ve diğer insanlarla güven ilkesi çerçevesinde ilişkiler kurmak tavsiye edilmiştir (bk. Hucurat Suresi, 12)

Affedicilik de tüm dinlerin üzerinde durduğu değerlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Dini anlam sistemlerinin, affetmeyi bir değer olarak kabul edip kişileri merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmesi ve affetmeyi kutsallaştırması, affetme ve din ilişkisinde dinin etkisini ortaya koymaktadır (McCullough, Bono, Root, 2005, s.397). Kur'an-ı Kerim'de de birçok ayette Allah'ın affediciliği vurgulanmış, insanların da affedici olmaları tavsiye edilmiştir (bk. Âl-i İmran Suresi, 155; Nisa Suresi, 99; Hac Suresi, 60; Maide Suresi, 13; Şura Suresi, 40; Tegabün Suresi, 14). Affedici olma ve dindarlık arasında yapılan araştırmalar da, genel olarak dindarlığın affedicilikle olumlu, intikam duygusu ile olumsuz ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir, (Ayten, 2009/2; Atçeken, 2014).

Birçok boyutu içinde barındırması ve çok yönlü bir özelliğe sahip olması bakımından din, insan hayatını kuşatan bir yapı arz etmektedir. Bununla birlikte değerlerin hayata geçirilmesi ile ilgili, dinin etki ve sonuçlarının büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan dinin etkisini hissetme ile kişisel değerler arasındaki ilişki önem arz etmektedir.

Yapılan araştırmalar, genel olarak dindarlık ile değerler arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir. Nitekim teorik olarak da din ve değerler birbiriyle oldukça ilişkilidir. Genelde dinler özelde ise İslam dini ahlaki değerleri dinin olmazsa olmaz bir ögesi olarak görmüştür. İslam dini içerisinde yer alan ahlaki değerler, tüm toplumlarda ortak olan evrensel ahlaki değerler ile örtüşmektedir. Ayrıca dinlerin değerlere manevi bir kimlik kazandırması da din değer ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Örneğin yalan söyleme tüm toplumlarca yanlış görülen bir davranış iken, dinlerce de yasaklanmış ve doğru sözlülük değeri aynı zamanda sevap kazandıran dini bir davranış halini almıştır. Bir başka ifade ile ahlaki değerler dinler içerisinde dini bir kimlik kazanmaktadır. Bu da dinin ahlaki değerler konusunda güçlü bir yaptırıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum inananlar arasında ahlaki değerlere önem verme ve hayata yansıtma tutumunun daha fazla olması gerektiği anlamına gelmektedir.

VI. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Din ve değer ilişkisi sosyal bilim ve din bilimleri alanının önemli konularından biri olmuştur. İnsan yaşamını kuşatan din, bireylerin psiko-sosyal hayatını etkilerken değerleri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Tüm toplumlarca kabul edilen evrensel ahlak ilkelerini oluşturan temel değerler, genel olarak dinlerin de desteklediği ve öğretilerinde var olan değerlerdir. Dinler bu değerlere ilahi bir dayanak oluşturduğu için de değerlerin benimsenmesi ve hayata uygulanmasını kolaylaştırır.

Bu çalışmada değer kavramı, kişisel değerler olarak tanımlanan değer sınıflandırması çerçevesinde ele alınmıştır. Roy tarafından oluşturulan kişisel

değerler sınıflandırması, dindarlık ile ilişkili olduğu ön görülen ahlaki değerleri içermesi sebebiyle tercih edilmiştir. Dindarlık ise, dinin birey hayatına etkisini tespit eden etki ve sonuç boyutu ile ele alınmıştır.

Araştırmamızda cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu gibi bağımsız değişkenlerin kişisel değerler ve dindarlık ile ilişkileri de ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, dindarlıkta kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Kişisel değerlerde ise kadınların “dürüstlük ve paylaşım” ile “paylaşım ve saygı” değerlerinde erkeklere göre daha önde oldukları tespit edilmiştir. Buradan hareketle, kadınların sosyal ilişkilerinde daha fazla paylaşma, yakınları ile birlikte vakit geçirmeye önem verme ve dayanışma eğilimi gösterdiği söylenebilir. Kişisel değerler ve dindarlığın, genel olarak yaş ile birlikte yükseldiği görülmüştür. Kişisel değerleri benimseme ve değer yargılarında tutarlı olma eğiliminin yaş ile birlikte arttığı söylenebilir. Dindarlık eğiliminin ise daha önce yapılan araştırmalarla da uyumlu olarak gençlik döneminde daha az olduğu, yaş ile birlikte manevi duygularda bir artışın meydana geldiği, dini davranış ve ibadetlerin de yine yaş ile arttığı söylenebilir. Eğitim durumunun yükselmesi ile genel olarak kişisel değerler ve dindarlıkta bir düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu arttıkça değerlerin benimsenme seviyesinin azalması, modern eğitim sisteminin bireylerin rekabetçi ve ben merkezli tutum ve davranışlarını artırması ile açıklanabilir. Dindarlık ve eğitim durumu arasındaki zıt yönlü ilişki de yine daha önce yapılan çalışmalarla uyumlu olarak, eğitim durumu daha düşük olan bireylerde geleneksel dindarlığın daha yüksek seviyede olması anlamına gelmektedir. Gelir seviyesine göre ise kişisel değerler ve dindarlıkta genel olarak bir farklılaşma görülmemiştir.

Yapılan araştırmada kişisel değerler toplamı ile dindarlığın etki ve sonuç boyutunu ifade eden dinin etkisini hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık ile kişisel değerlerin “disiplin ve sorumluluk”, “güven ve bağışlama”, “dürüstlük ve paylaşım” ile “paylaşım ve saygı” boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı sonuçlar bulunurken “saygı ve doğruluk” boyutu arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca dinin etkisini hissetme ile en yüksek ilişkinin kişisel değerlerin “güven ve bağışlama” boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma, dinin değerlerin benimsenmesi ve hayata geçirilmesinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmamızın sonuçlarına göre de, dindarlığın farklı göstergeleri ile kişisel değerler arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak söz konusu ilişkilerin çok güçlü düzeyde olmaması da, en az bu iki faktör arasında ilişki olması kadar önemli bir sonuçtur. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, günümüz dindarlık algıları ve yaşantılarının, daha formel ve biçimci bir şekle büründüğü ve değer üretmekten, değerleri beslemekten uzaklaştığı şeklinde bir yorum yapmak mümkündür. Nitekim modern dönemin bir handikabı olarak ortaya çıkan bir bakış açısıyla dinin belli zaman dilimleri ve belli ritüellerle sınırlı bir durum olarak görülmesi İslam toplumlarını da etkilemiş durumdadır. Bu ise dinin dünyevi/günlük hayattaki etkisini yok denecek kadar azaltmıştır. Her ne kadar dini öğretiler bir değerler sistemi kurmuş,

ahlaki/insani değerler sisteminin emir, yasak ve tavsiyelerle işlemesine yardımcı olmuşsa da, dinin bu fonksiyonunu bugün yeteri kadar icra edemediği görülmektedir. Bu ise dinin değerler ile ilgili yaptırım gücünün zayıflaması anlamına gelmektedir. Elde edilen sonuçlarda dindarlığın değerler ile güçlü bir şekilde ilişkili olmaması, bu durumun bir sonucu olarak görülebilir.

Kaynakça / Reference

- Acat, M.B., M. Aslan (2012). Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12 (2), 1461-1474.
- Akgül, Ömer (2014). *Hayatı Anlamlandırma İncanın ve Kişisel Değerlerin Rolü (Ruh Sağlığı Çalışanları Ve Öğrencileri Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Argyle, Micheal (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*. London-New York: Routledge.
- Arslan, Zeynep (2006). *Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe Ve Din Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul.
- Asan T., vd. (2008). Bireysel Değerler Envanteri'nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (27), 15-38.
- Atçeken, Merve (2014). *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aydın, Azize (2005). *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşileri ile İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşilerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, İbrahim Hakkı (2011). Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 1-23.
- Ayten, Ali (2009/2). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.
- Ayten, Ali (2010). *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz yayınları.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2), 45 -79.

- Ayten, A., Sağır, Z. (2014). Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 5-18.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 1, İstanbul: Kubbealtı neşriyat.
- Budak, Selçuk (2002). *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çevik-Demir, Şükran (2013). *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa.
- Dowlatabadi, F.H., Saadat, S., Jahangiri, S. (2013). The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran. *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, 1 (6), 608-615.
- Duriez, B., Fontaine, J. R. J., Luyten, P. (2003/1). Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller. (çev. Prof. Dr. Veysel Uysal), *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 25-42.
- Fiese B. H., Tomcho, T. J. (2001). Finding Meaning in Religious Practices: The Relation Between Religious Holiday Rituals and Marital Satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 15 (4), 597-609.
- Flor D.L., Knapp, N.F. (2001). Transmission and Transaction: Predicting Adolescents' Internalization of Parental Religious Values. *Journal of Family Psychology*, 15 (4), 627-645.
- Geyer, Anne L., Baumeister, Roy F. (2013). Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar (Çev. Metin Güven). Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park (Der.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları* (Çev. Ed. İhsan Çapcıoğlu-Ali Ayten) içinde (s.241-291). Ankara: Phoenix yayınları.
- Göcen, Gülüşan (2014). *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: DEM yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2007). Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği. Recep Kaymakcan ve diğerleri (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 71-79) içinde. İstanbul: Dem yayınları.
- Güngör, Erol (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme*. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Hallahmi, Beit-B., Argyle, Michael (1992). Yaş ve Din. (çev. Abdurrahman Kurt), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 319-331.
- Kavas, Erkan (2013). *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), S.D. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Isparta.

- Kılavuz, A. Saim (2004). *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. 10. baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kımtır, Nurten (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Bursa.
- Koç, Mustafa (2010). Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 217-248.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*. İstanbul: İşaret yayınları.
- Kula, Naci (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem yayınları.
- Mccullough, M.E., Bono, G., Root, L.M. (2005). Religion and Forgiveness. Raymond F. Paloutzian, Crystal Park (Ed.), *Handbook of the Psychology of Religion and Sprituality* (s. 394-411) içinde. New York-London: The Guilford Press.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2006/1). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği). *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 133-167.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem yayınları.
- Poyraz, Hakan (2007). Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı. Recep Kaymakcan ve diğerleri (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 81-88) içinde. İstanbul: Dem yayınları.
- Schwartz, Schalom H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory Of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1), 1-20. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>.
- Seligman, Martin (2007). *Gerçek Mutluluk*. (çev. Semra Kunt Akbaş), Ankara: HYB yayınları.
- Soykan, Ömer Naci (2007). Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı Mıdır? Recep Kaymakcan ve diğerleri (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 45-54) içinde. İstanbul: Dem yayınları.
- Taysi, Ebru (2010). Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyum ve Yüklemelerin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25 (65), 40-52.
- Tiltay, M. A., Torlak, Ö. (2011). Materyalist Eğilim, Dinî Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler. *İş Ahlakı Dergisi*, 4 (7), 93-130.
- Topuz, İlhan (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bölümü, Bursa.

- Uysal, Enver (2005). Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 41-59.
- Uysal, Veysel (2006). *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem yayınları.
- Uysal, Veysel (2007). Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri. Recep Kaymakcan ve diğerleri (Ed.), *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, (s.215-239) içinde. İstanbul: Dem yayınları.
- Yapıcı, A., Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 65-127.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan kitabevi.